

Рагозіна В.В.
м.Київ

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ МИСТЕЦЬКИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА (у інтегрованому курсі «Мистецтво»)

Представлено авторську методику формування системи базових мистецьких компетентностей молодших школярів, що розкривається на прикладах уроків в інтегрованому курсі «Мистецтва» у 1-му класі.

Представлено авторську методику формування системи базових компетентностей младших школьников в области искусства, которые раскрываются на примерах уроков интегрированного курса «Искусство» в 1-м классе.

Авторська методика спрямовується на формування всієї системи базових компетентностей на уроках мистецтва і має свою специфіку у різних класах початкової школи, що обумовлюється віковими особливостями 6-10-тирічних дітей і навчально-виховними завданнями у кожному окремому класі (за інтегрованою програмою «Мистецтво»). Відповідно неї автором статті (у співавторстві з І.В.Руденко) було створено навчальний зошит для учнів 1-х класів і науково-методичний посібник для вчителів, що докладно розкриває методичний аспект викладання мистецтва. Розкриємо методику на конкретних прикладах уроків у 1-му класі у курсі «Мистецтво».

До 1-го класу приходять 6-7-мирічні діти з різним рівнем навчальної і психологічної готовності до школи, що позначається на їхньому бажанні вчитися, спілкуватися з однолітками, адаптуватися до нового режиму тощо. Окрім цього вчитель музики (мистецтва) стикається з різним рівнем розвитку

музичних здібностей і художньо-естетичного досвіду. Тому основне завдання уроків музичного мистецтва – зацікавити і захопити дітей музикою, створити на уроках ту особливу піднесену і творчу атмосферу, що сприяє розвитку дітей у різних видах мистецької діяльності.

Неабияким завданням для педагога є налагодження контакту з дітьми, спілкування з ними довірливо, по-товариськи, з повагою до їхніх думок і вражень, що, по-перше, дозволить першокласникам відчувати себе розкуто й невимушено на уроках, а по-друге, збільшуватиме їх інтерес до занять мистецтвом і сприятиме творчості. Саме через створення необхідної для уроків мотивації до навчання можливо формувати здатність до пізнання у галузі музичного мистецтва, що складає основу *функціональних предметних компетентностей*. Розпочинаючи цей процес, вчителю доцільно відштовхуватися від життєвого і початкового художньо-естетичного досвіду дітей, надбудовуючи на цій основі знання, розвиваючи особистісні якості дітей.

Початком навчання і уроку «**Подорож до країни мистецтв**» стануть слова вчителя про мандри до незвичайної країни Мистецтво, де здійснюються мрії, де можна стати справжнім творцем – для цього лиш потрібно засвоїти абетку мистецтв. Вчитель розповідає про різноманітний світ природи, речей і предметів, які мають свою форму, колір і які звучать. Розповідь супроводжується демонстрацією репродукцій картин з різними пейзажами (ліс, водоспад, море, місто), що стимулюють пригадувати звуки, які діти вже чули. Після розповіді доцільно залучити дітей до практичної роботи - вчитель пропонує «**послухати тишу**» і назвати звуки, які вони чують (**завдання-спостереження**). Урок продовжує **евристична бесіда**, за умови грамотної побудови якої учні самостійно дійдуть висновку які звуки є шумовими, а які – музичними. У такий спосіб учні з першого уроку зрозуміють, що вони самі є дослідниками і можуть здобувати нові знання.

Часто вчителі намагаються дати якомога більше інформації учням, перетворюючи урок на монолог. Вважаємо, що необхідно привчати учнів самостійно пізнавати інформацію, осмислювати її, діяти і творити. Цьому сприяють різноманітні творчих форм роботи, в яких першокласники виражають

себе у різних видах музичної діяльності – сприйманні, виконанні, творенні. Наприклад, одним з таких прийомів пізнання нового матеріалу є **гра-імітація** «Уяви, що ти...»: зімітувати звуки довкілля, які чують уявні Лясолька і Барвик (герої підручників «Мистецтво»), мандруючи лісом, берегом річки і вулицями міста. Вчитель розповідає історію їх веселих пригод, показує серію малюнків нібито побаченого ними й пропонує школярам назвати й відтворити звуки, які почули діти у мандрівці (це можуть бути як вдало підібрані репродукції картин художників, так і послідовність малюнків, зображення на яких дозволяє вчителю скласти розповідь, а учням відтворити звуки. Ігрова форма сприяє як швидкому «включенню» дітей в пізнавальний процес уроку через практичну діяльність, так і самостійному аналізу матеріалу, формуванню умінь порівнювати і класифікувати інформацію, завдяки чому краще засвоюються основні музичні поняття уроку.

Сприймання музичних творів можна побудувати у вигляді **інтегрованого** (музика і графіка) **завдання** «Три стани моря». Першокласники слухають два-три контрастні музичні фрагменти, обговорюють з вчителем їх настрої і відображають музичні інтонації творів різними лініями – прямою, хвилястою і лінією-«зигзаг», які заздалегідь намальовано на дошці або плакаті. Завдання такого типу допомагають учням порівнювати характер музичних інтонацій з характером ліній і відчувати образно-асоціативні зв'язки між музичним і образотворчим мистецтвом (*функціональні внутрішньогалузеві компетентності*). Для закріплення нової інформації у першому класі бажано обирати форму **гри, змагання або загадок**. Наприклад, в **іграх на сприйняття звуків**: один учень відтворює будь-який звук, а інші – його відгадують і називають. Вправи дозволяють задіяти на уроці значну кількість дітей, стимулювати їх бути активними, не боятися помилятися, у творенні, що стає початковим етапом формування *функціональних креативних компетентностей*.

Послідовне формування *предметних і креативних компетентностей* продовжується на другому уроці «**У гості до веселки**», де першокласники розкриють мистецьку таємницю – музика може відображати навколишній світ!

А якими можуть бути музичні звуки? З таких запитань розпочинається знайомство з мовою музичного мистецтва, зокрема висотою звуків і звукорядом. Для кращого засвоєння матеріалу учнями автори обрали наглядно-образну форму подачі звукоряда у зошиті-альбомі у вигляді висхідних і нисхідних сходинок кольорової веселки, на яких живуть веселі нотки. Мандруючи пальчиками правої і лівої рук вгору-вниз по кольорово-музичній веселці-звукоряду (на малюнку у зошиті-альбомі) учні називатимуть ноти, потім під акомпанемент вчителя проспівуватимуть їх і, тим самим, краще запам'ятають їх розміщення. Вправи із залученням пальчиків обох рук є надзвичайно корисними для першокласників, оскільки крім дидактичних завдань вони розвивають дрібну моторику рук, приводять у діяльність комплекс зорових, слухових і дотичних аналізаторів головного мозку, які допомагають образно сприймати і осмислювати матеріал.

З метою засвоєння нового матеріалу й водночас розвитку особистісних якостей учнів - уваги, пам'яті, умінь швидкого реагування на змінні умови завдання вчитель може використати ігри, в яких він умисно помиляється, а учні його виправляють (**ігри на увагу** «Правильно-неправильно»).

Для розкриття основного поняття уроку – висоти звуків, вчитель розповідає учням **дидактичну казку** про музично-веселкове королівство різних звуків, після чого доцільним стануть **завдання-контрасти** «Впізнай героїв однієї казки»: вчитель називає пару будь-яких персонажів однієї казки (наприклад, Велетень і Хлопчик-мізинчик, Гулівер і ліліпути тощо) і грає на фортепіано музичні звуки різної висоти. Діти співставляють образи героїв казки зі звуками різної висоти і здогадуються, кому вони належать.

Художньо-образний зміст різних мистецьких творів (у процесі сприймання репродукцій картин - «Красвид з веселкою» К.Сомова і музичних п'єс «Дощ і веселка» С.Прокоф'єва, «Веселка» М.Степаненка) сприяє створенню у дітей мистецьких асоціацій, основою яких є життєвий досвід художньо-естетичні враження. «Проживаючи» мистецькі образи, в учнів народжується свій художній образ, який втілюється на уроці образотворчого мистецтва. Саме у здатності сприймати і співставляти зміст творів різних видів

мистецтва, виявляти своє емоційно-ціннісне ставлення до них і проявляється *художньо-світоглядна складова особистісної компетентності* школярів.

Однією з важливих є *соціальна компетентність*, що забезпечує взаємодію школярів, вирішення колективних і групових завдань, знаходження компромісних рішень у мистецьких проєктах. Методикою передбачено **групові та колективні ігри**, які з першого класу закладають основи *художньо-комунікативної компетентності* – вміння сприймати і поважати думки інших, обґрунтовувати й аргументувати свої, здійснювати полілог. Так, на уроці **«Чарівний ляльковий світ»**, слухаючи контрастні музичні твори («Нова лялька», «Хвороба ляльки» П.Чайковського, «Клоуни Д.Кабалевського»), учні впевнюються - музика може виражати різні настрої і **грають в парах у «Пальчиковий театр»**: уяви, що твої руки (пальчики) – це артисти лялькової вистави «Білосніжка і семеро гномів». Учні пригадують імена гномиків – Веселун, Вигадько, Буркотун, Чхайлик, Сонько, Тишко, Мудрійко. Один учень у парі надає своїй руці-«ляльці» настрої і емоції одного з вибраних персонажів та починає грати роль, створюючи кілька слів діалогу. Інший учень-«глядач» відгадує настрої «ляльки». Потім учасники міняються ролями. Це можуть бути і **музичні імпровізації** типу «запитання-відповідь» (один гномик запитує-співає, інший – співає-відповідає).

Формуванню художньо-образного мислення, досвіду перенесення знань у межах мистецької сфери, що свідчитиме про набуття учнями *внутрішньо-галузевих компетентностей*, сприятимуть завдання **інтегрованого типу**, у яких школярі усвідомлять виразні ознаки мов різних видів мистецтв. За їх допомогою втілюється художня ідея твору. Так, на уроці **«Осінні настрої»**, розглянувши малюнки у альбомі, учні добирають їм поетичні рядки, інтонація яких є суголосною художнім образам, співставляють кольорову гаму малюнків, виразність ліній, форм з настроєм художніх образів віршів, словами, за допомогою яких їх створено. Потім вчитель пропонує уявити характер музики, що озвучувала б такі картини і добрати слова-характеристики з загального набору слів, розташованих на «листочках» (у зошиті-альбомі), а також домогтися Барвику домалювати картину осіннього пейзажу у альбомі.

Усвідомленню художньо-образного зв'язку мов (музична інтонація – поетична інтонація – виразність ліній, кольорова гама) допоможуть прийоми **словесного і пластичного малювання**.

Формуванню *міжпредметних компетентностей* максимально сприятимуть узагальнюючі уроки чверті, які познайомлять дітей з синтетичними мистецтвами кіно, хореографією, театром. Увести до світу мистецтва анімації і надати перший досвід творчої діяльності у цій сфері вчитель зможе під час уроку «**До країни Мультляндії**». Учні вивчають українську народну пісню «Ходить гарбуз по городу», переглядають фрагменти одноіменний мультфільм, а потім створюють свій «мульттк» на цю ж тематику. Попередньо педагог проводить **евристичну бесіду** на тему «Що таке мультфільм? Як він створюється», організує пошукову ситуацію – здогадатися, люди яких професій потрібні у процесі створення мультфільмів і яку роботу вони виконують. Це допоможе першокласникам зрозуміти необхідність професії художника-мультиплікатора, який створює героїв та малює кадри мультфільму. Учні «оживляють» персонажів пісні: продумують характер героя і намалюють його, надавши відповідні риси обличчя, зачіску, одяг. Однак герой має говорити, співати, тобто потрібний ще звукорежисер, який уявляє характер, голос, інтонації, рухи, жести персонажа – все, що виділяє героя з-поміж інших. Потім учні «монтуватимуть» і «озвучуватимуть» мультфільм – подібно до того, як роблять у справжніх мультиплікаційних студіях.

У процесі такої підготовчої роботи і розігрування пісні у групах учні набувають мистецько-організаційних умінь (стежити за порядком виконання ролей, слухати інших, вчасно вступати) та тренують свої комунікативні навички – уважно ставитися один до одного, взаємодіяти у колективі (*художньо-комунікативні компетентності*).

Розігрування пісень надає широкі можливості і для формування *креативних компетентностей* 6-7-мирічних школярів - за умови хорошої організаційно-методичної роботи й творчого підходу самого вчителя абсолютно всі діти можуть проявити себе у будь-якому виді діяльності - і в малюванні ескізів костюмів чи декорацій, і в співі, і у акторській грі, і у підготовці до неї.

За таких умов урок перетворюється на справжню **мистецьку подію** у межах одного класу. Зауважимо, що надання самостійності учням на певних проміжках роботи над інсценізаціями або розігруваннями пісень чи казок привчає першокласників до роботи над створенням і реалізацією самостійних або колективних мистецьких проектів в основній школі, що сприятиме розвитку *художньо-кооперативних компетентностей*.

Звичайно, формування *особистісних компетентностей* є прерогативою основної і старшої школи, однак започатковувати процес необхідно і у навчанні молодших школярів. Пізнання культури інших народів світу, здатність інтерпретувати та використовувати їх культурні цінності й надбання, що визначає *полікультурно-компетентну людину*, завжди починається з оволодіння культурною спадщиною свого народу, з усвідомлення власної причетності до національних традицій, їх вивчення і використання у родинному середовищі, побуті, дозвіллевій діяльності. Розвиток *етнокультурної компетентності* починається з інтересу до музичного фольклору України на уроці «**Зимові фантазії**». Вчитель звертається до близької кожній дитині тематики – матеріної пісні і пропонує допомогти уявній матусі на малюнку у зошиті-альбомі заколисати малюка та заспівати йому пісню. Показуючи рухом руки характерний ритм колісанки, проспівуючи її мелодію, учні самостійно пересвідчуються у спокійному характері, наспівній мелодії, помірному темпі і тихій гучності. Цікавою стане **гра-експеримент**: проспівати коліскову різними за висотою голосами (низьким або високим), з різною динамікою (тихо або голосно), у різних темпах (повільно або швидко) і самим поміркувати – що відбулося з піснею? Так, зіставляючи основні ознаки пісні і танцю (вальсу), школярі усвідомлять їхні характерні особливості. А зробивши витинанку сніжинки й кружляючи її по колу на аркуші альбому під музику вальсу (урок образотворчого мистецтва), учні ще раз закріплять основні поняття уроку.

Доторкання до фольклору переслідує не тільки навчальну мету – набуття першокласниками знань про їх жанри і особливості, але й виховну - прилучення до традицій і культури свого народу.

У другій чверті першокласники знайомляться з традиціями святкування Дня св.Миколая, Різдва, слухають «Щедрик» М.Леонтовича у виконанні професійного хору, переглядають фрагмент к/ф «Один вдома» і пересвідчуються в тому, що загальнолюдські цінності родинної любові, добра, справедливості є однаковими для різних народів і об'єднують їх (*основи ціннісно-орієнтаційних компетентностей*). Залучати дітей до фольклорної діяльності слід продумано: не переобтяжувати великим об'ємом інформації щодо походження обряду, його проведення, а краще розіграти з ними фрагмент (наприклад, «Водіння Кози») або казку на відповідну тематику («Рукавичка»). Їх сюжет є доступним і дозволяє залучити виконання щедрівок і колядок у виконанні дітей. Головне, щоб вони усвідомили смисл обрядового дійства і прийняли в ньому участь.

Власну причетність до традицій і цінностей національної культури першокласники зможуть відчутти у процесі проведення **«Святкового фестивалю»**(заключний урок 2 чверті), де вони виконуватимуть пісні, гратимуть на музичних інструментах, танцюватимуть у дарунок гостям. Головна мета уроку – сприяти дитячій музичній творчості, стимулювати самовираження молодших школярів засобами різних видів музичної діяльності (*компетентність саморегуляції*).

Перші кроки у формуванні *полікультурної компетентності* учні у процесі опанування нових танцювальних жанрів – старовинного полонезу і менуету. Для створення атмосфери старовини, вчитель може попередньо прикрасити класну кімнату репродукціями картин (малюнками) із зображенням старовинного балу (наприклад, «Бал» А.Боссе тощо) та доповнити інтер'єр речами, що імітують інтер'єр кімнати XVII-XVIII століття – підсвічники, капелюх з пером, старовинний годинник, чорнильниця з пером тощо.

Під музику старовинного полонезу учні заходять у клас і стають біля парт. Вчитель пояснює, що сьогодні вони запрошуються на старовинний бал при дворі короля – тому заходитимуть до класу під музику полонезу. Про характерні особливості мови менуету учні дізнаються виконавши завдання «Танцмейстер на балу»: придумати рухи до танцю, назва якого невідома. Для

цього потрібно проаналізувати мелодію, темп, ритм і відповідно них створити рухи.

Набуття *внутрішньогалузевих компетентностей* триває протягом 3-ій чверті, яка присвячена театральному мистецтву. Урок «У світі балету» гостинно відкриває завісу театру опери і балету. Що там чекає на них цікавого? Неможливо скласти враження про балет на основі малюнків, навіть репродукцій картин із зображенням балетних сцен. Тому до уроку пропонуємо включити **фрагменти балетних вистав**, які дозволять учням «візуалізувати» образи героїв «Лускунчика» та зрозуміти, як сюжет казки, події, почуття персонажів можна передати мовою рухів, жестів, пластики людського тіла. Першокласники спробують «**оживити**» балетну сценку, випробувавши себе у ролі танцівника балету: повторити рухи танцівників, які виконують ролі персонажів балету – Маші, Лускунчика, Мишачого короля. Чому танцівники застосовують такі різні пози і рухи? Вони відображають характери персонажів балету! Дотепним стане **конкурс** майбутніх «артистів балету»: хто з учнів зможе більш виразніше показати рухами різні емоції і почуття (спочатку без музики), наприклад: «Я тебе слухаю», «Я тебе люблю», «Я гніваюсь» так, щоб його зрозуміли інші діти. Потім учні самостійно придумують зміст **музично-пластичної імпровізації**, яку вони створять під музику. Виконання таких вправ сприяє усвідомленню учнями основних емоційних станів людей (радість, сум, страх, подив, злість) і способи їх вербального і невербального вираження.

Оскільки у пластичних вправах кожна дитина використовує свій власний запас рухів, тому доцільно спрямувати бесіду у виховне русло (**виховна бесіда**), підкресливши, що наші рухи говорять за нас, красиві рухи свідчать про гармонічну людину. Тому варто працювати над культурою своїх рухів, тренувати поставу, удосконалювати своє тіло.

Чудовою знахідкою уроку є гра у «**тіньовий театр**»: впізнай за кулісами персонажів балету. А завдання «Костюмер театру» - підібрати елементи одягу і відповідні атрибути артистам балету «Лускунчик» - створить можливості експериментів і пошуку відповідей на питання – «Кому з героїв належить ця шабля? На кого перетвориться Маша, якщо одягне капелюх Лускунчика?

Наступним завданням стане випробування себе у ролі композитора і спроба описати словами музику, яка б розповіла про персонажів балету – якою буде мелодія, ритм, сила звучання (динаміка), які б інструменти її виконували тощо.

Динаміку процесу формування системи компетентностей можна спостерігати наприкінці року. Для заключних уроків рекомендуємо підібравши різні форми закріплення і узагальнення матеріалу - **музично-театральні вікторини, рольові діалоги за ілюстраціями, ігри-драматизації, концерти.**

Таким чином, процес формування базових компетентностей є комплексним і потребує системи, що забезпечує навчання у курсі «Мистецтво». Подальшого вивчення потребують аспекти наступності формування компетентностей у процесі переходу учнів з початкової до основної школи.

Література:

1. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. – Л.М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432.с.

2. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів. – Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, О.В.Калініченко, І.В.Руденко. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.

3. Мистецтво. Програма для 1-4 кл. – Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4- кл./ Л.М.Масол, Е.В.Белкіна, В.В.Рагозіна та ін. – К.: Початкова школа, 2006. – С.304-344.